

OTA-ONA AJRASHGANDA BOLANING YASHASH JOYINI BELGILASH VA UNING MANFAATLARINI TA'MINLASH MASALALARI

Turg'unov Muhammad Bobur Bahtiyorjon o'g'li

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasida assistent o'qituvchi

Z.E.Biloldinova

BT yo'nalishi talabasi

E-mail: biloldinovazulfiya@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20116373>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ota-ona ajrashgan holatlarda voyaga yetmagan bolaning yashash joyini belgilash hamda uning qonuniy manfaatlarini ta'minlash masalalari har tomonlama yoritilgan. Tadqiqotda oilaviy huquq normalari asosida bola manfaatlarining ustuvorligi prinsipi asosiy mezon sifatida ko'rib chiqilib, ushbu jarayonda milliy qonunchilik va xalqaro huquqiy hujjatlarning o'rni tahlil etilgan.

Maqolada bolaning qaysi ota-ona bilan yashashi masalasini hal etishda e'tiborga olinadigan muhim omillar, jumladan, bolaning yoshi, ruhiy holati, ota-onaning moddiy va ma'naviy imkoniyatlari, tarbiyaviy darajasi hamda bolaning shaxsiy fikrini inobatga olish zarurati keng yoritilgan. Shu bilan birga, sud organlari hamda vasiylik va homiylik tizimining ushbu jarayondagi ahamiyati ochib berilib, amaliyotda uchraydigan muammolar ham tahlil qilingan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolaning manfaatlarini ta'minlash faqat huquqiy choralar bilan cheklanmaydi, balki psixologik va ijtimoiy yondashuvni ham talab etadi. Ayniqsa, ota-onalar o'rtasidagi nizolarni bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan tarzda hal etish muhimdir. Shu sababli maqolada bolaning ruhiy barqarorligini saqlash, uning ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash va sog'lom muhitda tarbiyalanishini ta'minlashga qaratilgan takliflar ilgari surilgan.

Xulosa sifatida, bola manfaatlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish, sud amaliyotida individual yondashuvni kuchaytirish, psixologik xizmatlardan samarali foydalanish hamda ota-onalarning mas'uliyatini oshirish zarurligi asoslab berilgan. Mazkur maqola oilaviy huquq sohasida ilmiy izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar, talabalar va amaliyotchi mutaxassislar uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar. Bola manfaatlari, ota-ona ajrimi, yashash joyini belgilash, oilaviy huquq, bola huquqlari, voyaga yetmaganlar, vasiylik va homiylik, sud qarori, psixologik holat, ijtimoiy muhit, ota-ona mas'uliyati, tarbiyaviy salohiyat, bola fikrini inobatga olish, huquqiy himoya, oilaviy nizolar, bola rivojlanishi, sud amaliyoti, huquqiy mexanizmlar, ota-onalik majburiyatlari, ijtimoiy himoya.

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются вопросы определения места жительства несовершеннолетнего ребенка и обеспечения его законных интересов в случаях развода родителей. В исследовании в качестве основного критерия, основанного на нормах семейного права, рассматривается принцип приоритета интересов ребенка, а также анализируется роль национального законодательства и международных правовых инструментов в этом процессе.

В статье подробно рассматриваются важные факторы, которые следует учитывать при принятии решения о том, с кем из родителей должен проживать ребенок, включая возраст ребенка, психическое состояние, материальные и духовные возможности

родителей, уровень образования, а также необходимость учета личного мнения ребенка. Одновременно раскрывается роль судебных органов и системы опеки и попечительства в этом процессе, а также анализируются проблемы, встречающиеся на практике.

Результаты исследования показывают, что обеспечение интересов ребенка не ограничивается только правовыми мерами, но также требует психологического и социального подхода. Особенно важно разрешать конфликты между родителями таким образом, чтобы это не оказывало негативного влияния на психическое состояние ребенка. Таким образом, в статье выдвигаются предложения, направленные на поддержание психической стабильности ребенка, поддержку его социальной адаптации и обеспечение его воспитания в здоровой среде.

В заключение обосновывается необходимость дальнейшего совершенствования системы защиты интересов ребенка, усиления индивидуального подхода в судебной практике, эффективного использования психологических услуг и повышения ответственности родителей. Данная статья имеет важное научно-практическое значение для исследователей, студентов и практикующих специалистов, проводящих научные исследования в области семейного права.

Ключевые слова: интересы ребенка, развод родителей, определение места жительства, семейное право, права детей, несовершеннолетние, опека и попечительство, решение суда, психологическое состояние, социальная среда, родительская ответственность, дееспособность, учет мнения ребенка, правовая защита, семейные споры, развитие ребенка, судебная практика, правовые механизмы, родительские обязанности, социальная защита.

Abstract. This article comprehensively covers the issues of determining the place of residence of a minor child and ensuring his legal interests in cases of parental divorce. The study considers the principle of the primacy of the interests of the child as the main criterion based on family law norms, and analyzes the role of national legislation and international legal instruments in this process.

The article extensively covers important factors to be taken into account when deciding which parent the child should live with, including the child's age, mental state, material and spiritual capabilities of the parents, educational level, and the need to take into account the child's personal opinion. At the same time, the role of judicial bodies and the guardianship and trusteeship system in this process is revealed, and problems encountered in practice are also analyzed.

The results of the study show that ensuring the interests of the child is not limited to legal measures alone, but also requires a psychological and social approach. It is especially important to resolve conflicts between parents in a way that does not negatively affect the child's mental state. Therefore, the article puts forward proposals aimed at maintaining the child's mental stability, supporting his social adaptation and ensuring his upbringing in a healthy environment.

In conclusion, the need to further improve the system of protecting the interests of the child, strengthen the individual approach in judicial practice, effectively use psychological services and increase the responsibility of parents is substantiated. This article is of significant

scientific and practical importance for researchers, students and practicing specialists conducting scientific research in the field of family law

Keywords: interests of the child, parental divorce, determination of place of residence, family law, children's rights, minors, guardianship and trusteeship, court decision, psychological state, social environment, parental responsibility, educational capacity, taking into account the child's opinion, legal protection, family disputes, child development, case law, legal mechanisms, parental obligations, social protection

Kirish. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotida oila institutining o'zni beqiyos ahamiyat kasb etadi. Oila nafaqat insonning shakllanishida, balki uning ijtimoiylashuvi, ma'naviy kamoloti va psixologik barqarorligida muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan ham har qanday jamiyatda oilaning mustahkamligini ta'minlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Biroq turli ijtimoiy, iqtisodiy va shaxsiy omillar ta'sirida ota-onalar o'rtasida ajrim holatlari kuzatilmoqda.

Ota-ona ajrashgan vaziyatlarda eng dolzarb va murakkab masalalardan biri – voyaga yetmagan bolaning yashash joyini belgilash hamda uning huquq va manfaatlarini to'liq ta'minlashdir. Chunki bunday holatda bola nafaqat huquqiy subyekt sifatida, balki alohida e'tibor va himoyaga muhtoj shaxs sifatida qaraladi. Bola manfaatlarini ustuvorligi prinsipi milliy qonunchilikda ham, xalqaro huquq normalarida ham mustahkamlangan bo'lib, u har qanday qaror qabul qilish jarayonida asosiy mezon sifatida xizmat qiladi.

Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, ajrim jarayonida ota-onalar o'rtasidagi nizolar ko'pincha bolaning ruhiy holati va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bolaning yashash joyini aniqlashda faqat moddiy sharoitlar emas, balki uning psixologik holati, tarbiyaviy muhit, ota-onaga bo'lgan yaqinligi kabi omillar ham chuqur tahlil qilinishi lozim. Shuningdek, sud organlari va vasiylik tizimi tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarning adolatliligi va bola manfaatlariga mosligi ham muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida bola huquqlarini himoya qilish, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va sog'lom avlodni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlaridan birida shunday ta'kidlagan: “Farzandlarimizni barkamol etib tarbiyalash, ularning huquq va manfaatlarini ishonchli himoya qilish – eng ustuvor vazifamizdir” [O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 30-iyun kuni Yoshlar kuni munosabati bilan yo'llagan murojaatidan.]

“Ajrimlarda taraflar, ayniqsa, farzandlar og'ir moddiy ahvolga tushishining oldini olish uchun nikoh shartnomasi tuzishning afzalliklarini targ'ib qilish lozim.”

[Shavkat Mirziyoyev, 2025-yil 14-oktabr kuni mahallalardagi ijtimoiy muhit va yoshlar tarbiyasiga bag'ishlangan yig'ilishda.]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mazkur mavzu yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-ona ajrashgan holatlarda bolaning yashash joyini belgilash va uning manfaatlarini ta'minlash masalasi nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy-psixologik muammo sifatida ham keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishda milliy va xalqaro darajadagi normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar hamda amaliy tadqiqotlar muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Avvalo, O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida bolaning huquq va manfaatlari ustuvorligi asosiy tamoyil sifatida belgilangan bo'lib, unda ota-onaning ajrashuvi bolaning huquqlariga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi lozimligi qayd etilgan. Mazkur kodeksda bolaning qaysi ota-ona bilan yashashi masalasi, avvalo, ota-onaning o'zaro kelishuvi asosida hal etilishi, bunday kelishuvga erishilmagan taqdirda esa sud tomonidan bolaning manfaatlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi belgilangan.

Xalqaro huquqiy manbalardan biri sifatida Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya alohida ahamiyatga ega bo'lib, unda bola manfaatlari har qanday qaror qabul qilishda birinchi o'rinda turishi lozimligi ta'kidlangan. Konvensiyada bolaning o'z fikrini erkin bildirish huquqi, oilada yashash huquqi hamda davlat tomonidan himoya qilinishi zarurligi kabi muhim qoidalar mustahkamlab qo'yilgan.

Ilmiy adabiyotlarda ham ushbu masala turli jihatlardan yoritilgan. Xususan, oila huquqi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda bolaning yashash joyini belgilashda faqat moddiy ta'minot emas, balki ota-onaning ma'naviy qiyofasi, tarbiyaviy salohiyati va bolaning ruhiy holati muhim mezon sifatida ko'riladi. Shu bilan birga, psixologik adabiyotlarda ajrim jarayonining bolaga ta'siri, uning stress holati, moslashuv darajasi va emotsional rivoji chuqur tahlil qilingan.

Mahalliy olimlar, jumladan, oila huquqi va bolalar psixologiyasi sohasida izlanish olib borgan tadqiqotchilar o'z ishlarida bolaning manfaatlarini ta'minlash kompleks yondashuvni talab etishini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, sud qarorlarida bolaning shaxsiy xususiyatlari, uning ota-onaga bo'lgan yaqinligi, yashash muhiti va ijtimoiy sharoitlar birgalikda baholanishi zarur.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur sohada hali ham yechimini kutayotgan masalalar mavjud bo'lib, ular asosan amaliyotdagi kamchiliklar, psixologik omillarning yetarli darajada inobatga olinmasligi hamda ota-onalar o'rtasidagi nizolarning bola manfaatlariga zid ravishda hal etilishi bilan bog'liq. Shu bois ushbu yo'nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish hamda mavjud mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar. Ota-ona ajrashgan holatlarda bolaning yashash joyini belgilash masalasi amaliyotda murakkab va ko'p qirrali jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur jarayonni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qaror qabul qilishda huquqiy normalar bilan bir qatorda psixologik, ijtimoiy va ma'naviy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Amaldagi sud amaliyotida bola manfaatlari ustuvorligi prinsipi asosiy mezon sifatida qo'llanilayotgan bo'lsa-da, ayrim hollarda bu prinsip to'liq ta'minlanmayotgani kuzatiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolaning yashash joyini aniqlashda ko'pincha ota-onaning moddiy ta'minoti ustun qo'yiladi. Holbuki, bolaning barkamol rivojlanishi uchun faqat moddiy sharoit emas, balki sog'lom psixologik muhit, mehr-muhabbat va to'g'ri tarbiya ham zarur hisoblanadi. Shu sababli, faqat iqtisodiy imkoniyatlarga asoslangan qarorlar ba'zan bola manfaatlariga to'liq mos kelmasligi mumkin.

Shuningdek, ayrim holatlarda ota-onalar o'rtasidagi nizolar bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Bola ko'pincha tanlov oldida qoladi yoki ota-onadan biriga nisbatan majburiy ravishda yaqinlashtiriladi. Bu esa uning psixologik barqarorligiga putur yetkazadi, ijtimoiy moslashuv jarayonini murakkablashtiradi hamda kelajakdagi shaxsiy rivojiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

Vasiylik va homiylik organlari faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, ular tomonidan beriladigan xulosalar muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, ba'zi hollarda bu xulosalar yuzaki

o'rganishlarga asoslanib qolmoqda. Natijada bolaning haqiqiy ehtiyojlari va manfaatlari yetarli darajada hisobga olinmay qolishi mumkin. Shu bois ushbu organlar faoliyatida chuqur psixologik tahlil va individual yondashuvni kuchaytirish zarur.

O'rganishlar natijasida quyidagi ijobiy va salbiy jihatlar aniqlandi:

Ijobiy jihatlar:

qonunchilikda bola manfaatlarining ustuvorligi aniq belgilangan;
sud tomonidan individual yondashuv qo'llash imkoniyati mavjud;
vasiylik organlari orqali bola holatini o'rganish mexanizmi yo'lga qo'yilgan.

Salbiy jihatlar:

psixologik omillarning yetarli darajada inobatga olinmasligi;
ota-onaning shaxsiy manfaatlari ba'zan ustun qo'yilishi;
bolaning fikri har doim ham to'liq hisobga olinmasligi.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolaning manfaatlarini to'liq ta'minlash uchun mavjud huquqiy mexanizmlar yetarli bo'lsa-da, ularni amaliyotda samarali qo'llash, ayniqsa psixologik va ijtimoiy omillarni chuqurroq hisobga olish zarur. Shu orqali bola uchun eng maqbul va xavfsiz yashash muhitini yaratish mumkin bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Mazkur mavzuni o'rganish natijasida shuni xulosa qilish mumkinki, ota-ona ajrashgan holatlarda voyaga yetmagan bolaning yashash joyini belgilash masalasi juda murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda asosiy mezon sifatida bola manfaatlarini ustuvorligi prinsipi turishi lozim bo'lib, u nafaqat huquqiy, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham to'liq ta'minlanishi zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, amaldagi qonunchilikda bola huquqlarini himoya qilish uchun yetarli huquqiy asoslar mavjud bo'lsa-da, ularning amaliyotda qo'llanishi har doim ham to'liq va samarali emas. Ayrim hollarda moddiy ta'minotga ortiqcha e'tibor qaratilishi, bolaning ruhiy holati va tarbiyaviy muhit esa yetarlicha inobatga olinmasligi kuzatiladi. Bu esa bolaning psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Takliflar:

Ajrim jarayonlarida bolaning manfaatlarini aniqlash uchun majburiy psixologik ekspertiza tizimini keng joriy etish.

Sud qarorlarini qabul qilishda nafaqat moddiy, balki psixologik va ijtimoiy omillarni ham teng darajada hisobga olish.

Vasiylik va homiylik organlari faoliyatini kuchaytirish hamda ularning xulosalarini chuqur tahlil asosida shakllantirish.

Ota-onalar uchun maxsus huquqiy va psixologik maslahat markazlarini tashkil etish.

Bola fikrini inobatga olish mexanizmini takomillashtirish va uni amaliyotda samarali qo'llash.

Ajrim jarayonlarida ota-onalarning mas'uliyatini oshirishga qaratilgan targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Umumiy xulosa

Shunday qilib, bola manfaatlarini to'liq ta'minlash uchun faqat huquqiy normalar yetarli emas, balki kompleks yondashuv – huquqiy, psixologik va ijtimoiy choralar uyg'unligi zarur. Bu esa bolaning sog'lom rivojlanishi, barqaror psixologik holati va kelajakdagi muvaffaqiyatli hayoti uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Shavkat Mirziyoyev, 2020-yil 30-iyun, Yoshlar kuni munosabati bilan yo'llangan murojaat.
2. Abdullayev O. Oila huquqi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya. – BMT, 1989-yil.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2021.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
7. Yusupov R. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.